

INOVÁCIE V HUDOBNEJ EDUKÁCII NA ŠPECIÁLNYCH ZÁKLADNÝCH SKOLÁCH

INNOVATIONS IN MUSIC EDUCATION OF SPECIAL PRIMARY SCHOOLS

Margaréta Osvaldová

Univerzita Komenského v Bratislave, Pedagogická fakulta, Katedra špeciálnej pedagogiky

Abstract:

Adoption of Education Act č.245/2008 creates music lessons for special space where possible spontaneous musical activity and the resulting effort for the creative process of inclusive musical education. This paper presents a proposal of the concept of special education for music that reflects the inclusive education reform, also has the ambition to characterize baseline of music education in the objectives, content and methods of music education, which foresee special educator steps to creating your own music and educational modules while should respect the involvement of students and their level of skills and abilities. When choosing music and educational resources, forms and methods of work must take into account the degree of disability or combination of disabilities.

Key words:

Inclusion, special music education, innovation, objectives, content, methods

Rámcový program špeciálnej hudobnej výchovy

Prijatie školského zákona č.245/2008 vytvára pre hudobnú výchovu priestor, v ktorom je možná spontánna hudobná aktivita a z toho vyplývajúca snaha pre kreatívny hudobno-výchovný proces. V nasledujúcom texte predkladáme rámcový Vzdelávací program hudobnej výchovy v rámci inkluzívneho vzdelávania pre žiakov s ľahkým mentálnym postihnutím (A-variant, ISCED1 – primárne vzdelávanie) prispôsobený našim kultúrnym podmienkam, ktorý slúži ako orientačný materiál pre špeciálnych pedagógov na Slovensku. Vyučovanie by malo byť zamerané na rozvíjanie kompetencií a prípravu žiaka na praktický život.

Z hľadiska časovej dotácie sa hudobná výchova realizuje na špeciálnych základných školách vo variante A od prípravného ročníka až po deviaty ročník jednou hodinou týždenne. V rámci voliteľných hodín školského vzdelávacieho programu sa môže zvýšiť o jednu hodinu týždenne. Priestor, ktorý je pre hudbu vytvorený v súčinnosti s inými predmetmi, závisí od iniciatívy vedenia školy, učiteľov, žiakov a rodičov.

Zohľadňujúc ontogenetické medzníky v živote dieťaťa s ľahkým mentálnym postihnutím budeme štruktúrovať obsah hudobnej výchovy nasledovne:

- pre prípravný ročník,
- pre 1.-3. ročník,
- pre 4.-6. ročník,
- pre 7.-9. ročník.

Pri tvorbe hudobno-edukačného programu vychádzame z obsahu vzdelávania hudobnej výchovy pre špeciálne školy (A-variant, ISCED1 – primárne vzdelávanie) ako aj z mnohých hudobnovýchovných a muzikoterapeutických školení a tiež z vlastnej špeciálnopedagogickej praxe.

Prípravný ročník

Hlavným cieľom je vytvárať záujem žiakov o hudbu prostredníctvom **hry**. Podnetné hudobné prostredie motivuje dieťa spoznávať svet zvukov, tónov, hudby. Pre rozvoj **recepčných schopností** oboznamujeme žiakov so zvukmi z okolitého prostredia, a ich odlišností v dynamike, sile, farbe.

Vychádzajúc z Elementárnej hudobnej výchovy C. Orffa na začiatku hudobnej výchovy stojí **fenomén jazyka**. Jazyk je nositeľom kognitívneho významu, emocionálneho výrazu, cez ktorý sa dieťa učí vnímať nekognitívny význam slova. Slovo obsiahnuté v tradičnom slovesnom hudobnom materiáli – *detské piesne, hry, a riekanky, príslovia, porekadlá, rozprávky* má v tomto období mimoriadny význam pre emocionálny a kognitívny vývin dieťaťa.

Treba citlivo selektovať emocionálne nasýtený hudobný materiál rešpektujúc cyklicitu ročných období a sviatkov – sledujeme a rozvíjame reč, komunikáciu a s tým spojený celkový rozvoj osobnosti dieťaťa.

Prostredníctvom jazyka je možné pomalými krokmi cez hudobný tvar rozvíjať zmysel pre farbu, dynamiku, melódiu, tempo, rytmus.

Dieťa si na podnet špeciálneho pedagóga vytvára primerané vnímanie na **spev** a postupne prechádza z hovorenej reči do spievanej reči. Podľa Orffovej koncepcie základom pre ďalší spevácky vývoj je spev v tzv. archetypálnej melodike. Prostredníctvom spevu piesní pedagóg zjednocuje kolektívny spev žiakov a zároveň kultivuje všetky ich prejavy.

V súčasnosti sa vytráca zo škôl, z rodín spev piesní, ktorý dokáže svojou emotívnosťou a kultivovanosťou silne zapôsobiť na emocionálnu rovinu dieťaťa. Vo výchovno-vzdelávacom procese je dostatok priestoru pre spev pedagóga. Je vhodné, aby učiteľka spievala piesne za účelom emotívneho naladenia a prirodzeného stíšenia detí. Dôležitým medzičlánkom je aj **pohyb**, ktorý uvoľňuje motoriku žiakov. Pohybové aktivity sú pre deti prirodzenou súčasťou ich aktivít, v ktorých sa cítia slobodne a radostne. Slovné a hudobné tvary je preto vhodné spájať najskôr so základnými pohybmi (mimikou a gestom) a neskôr zapájame aj pohyby rúk a nôh. Tu je potrebné zdôrazniť, že malé dieťa si pomalými krokmi osvojuje rytmicko-metrickú pulzáciu hudby a preto aj v tomto procese je východiskom štruktúra slova.

Prvé impulzy v oblasti hudobnej výchovy by mali byť čo najpútavejšie a to pri práci s kvalitným hudobným materiálom počnúc zlatým fondom detského ľudového repertoáru a končiac kvalitnými hudobnými nástrojmi.

Hudobná výchova pre 1.-3. ročník

Hudobná výchova by mala nadväzovať na hudobné aktivity v prípravnom ročníku a ďalej rozvíjať hudobné schopnosti detí. Hudobný materiál pre mladší školský vek je bohatšie štruktúrovaný, zahŕňajúce náročnejšie slovo-pohybové a hudobné tvary. Snahou je rozvíjať hudobnú pamäť, predstavivosť, pozornosť, celkovú motoriku, zmysel pre rytmus, tempo, dynamiku a kultivovať hudobné prejavy žiakov. Postupne vedieme žiakov k samostatnému prejavu vo všetkých zložkách hudobnej výchovy.

Pri speve zborovom alebo skupinovom opätovne vychádzame zo slovesného a hudobného materiálu zoradeného podľa ročných období a sviatkov, z piesní o prírode, zvieratách, hudobných rozprávok, skladieb s vyhranenou spoločenskou funkciou (pochody, uspávanky) a z detských hudobnopohybových hier.

Hudobno pohybové hry, pomáhajú žiakom vniknúť do hudby prístupným a prirodzeným spôsobom. Podľa Kopinovej (2003) vhodné motivačné prostriedky sú prirovnávanie postojov a pohybov k predmetom, k zvieratám, k hračkám. **Hra na detských hudobných nástrojoch** má veľký význam pri rozvoji hudobnosti detí. Dobré sa osvedčuje u tých, ktorým robí spev ťažkosť. Interpretácia na hudobných inštrumentoch im umožňuje aktívne sa zapojiť do procesu a získať hudobné skúsenosti, ktoré uľahčia odstraňovať príčiny nespевnosti. Melodický nástroj podporuje spev a svojim presným ladením pomáha uvedomovať si výškovú presnosť melódie. Žiaci hrajú jednoduché rytmy na rytmických nástrojoch, na melodických nástrojoch vnímajú výšky tónov vlastnej improvizácie, skúšajú z daných možností vybrať najvhodnejší jednotónový až dvojtónový sprievod.

Rytmické hudobné nástroje sú vhodné k piesňam pochodového a tanečného charakteru a k piesňam o hudobných nástrojoch (Búcha bubeníček), alebo k piesňam, v ktorých nástroje charakterizujú nejaký zvuk (napr. Bijú hodiny, Naše zvony pekne znejú). Rytmické nástroje sa však nehodia k lyrickým pomalým piesňam.

Melodické nástroje (metalofón, xylofón a zvonkohra) môžeme použiť ako sprievod k väčšine piesní, aj pomalých, lyrických.

Hudobná recepcia je v prvých troch ročníkoch nezámerná. Spočiatku to budú skladby inštrumentálneho alebo vokálneho charakteru malého rozsahu. Účinný typ počúvania predovšetkým v mladšom školskom veku je počúvanie piesne s inštrumentálnym sprievodom, ktorej melódiu si žiaci vopred osvojili spevom. Prvé kroky k aktívnemu vnímaniu a prežívaniu hudby vedú cez pohybové a výtvarné vyjadrenie.

Telesný pohyb podnecovaný rôznym charakterom hudby umožňuje lepšie chápať jednotlivé hudobno výrazové prvky a hudobný obsah. Žiaci znázorňujú pohybom tempové a dynamické zmeny, hudobný kontrast. Vytvárajú rytmus piesní, pochodujú pri hudbe oboznamujú sa s hudobno pohybovými hrami. V rámci hudobnej relaxácie učíme deti reagovať na hudbu rôznymi pomalými pohybmi – rešpektujúci princíp napätia a uvoľnenia na hudbu.

Rozvoj hudobných schopností potrebných k počúvaniu hudby je najúčinnnejší tvorivými hudobnými činnosťami. Veľmi efektívnym spôsobom je prepojenie počúvania hudby s improvizovaným výtvarným prejavom a to kresbou alebo maľbou - prstomaľba, muzikomaľba, hra s líniou a i.

Podľa Orffovho Schulwerku s rečovým výrazom jeho pôsobenia je detský svet prepojený so svetom **hudobnej rozprávky**. Rozprávka je podľa Krušinskej (2009) pre dieťa zdrojom nasýtenia rozvíjania fantázie a obrazotvornosti, ale tiež bázou pre rozlišovanie etických vzorcov správania jej hrdinov. Z hudobno-pedagogického hľadiska predstavuje prirodzený priestor pre *tvorivé integrovanie rôznych hudobných činností (speváckych, inštrumentálnych, pohybových, recepčných) a ďalších umeleckých aktivít (literárne, výtvarné, tanečné) do hudobno-dramatických celkov*. Deti môžu prostredníctvom rozprávky objavovať nové výrazové možnosti zvukov, tónov, krátkych skladieb.

Dôležitou súčasťou všetkých hudobných aktivít je ich prepojenie so svetom **detskej hry**. Kvôli udržaniu zámernej pozornosti u dieťaťa sa u hier obzvlášť akcentujú opakujúce sa prvky (princíp návratnosti) a kontrastné plochy striedajúcich činností (napätie a uvoľnenie). Osvedčené sú hudobné hry od autora *Zdeňka Šimanovského*

(2011) zamerané na spevacké, inštrumentálne, pohybové, dramatické aktivity ale aj receptívne formy v podobe relaxačných cvičení.

Učiteľ by mal skrze hru realizovať skryté vzdelávacie ciele, vytvoriť s deťmi priestor, v ktorom stretnutia s hudbou budú plné zážitkov a radosti. Deti si tak cez hru budú môcť vybudovať emocionálnu bázu a postupne vytvárať pretrvávajúci vzťah k hudbe.

Hudobná výchova pre 4.-6. ročník

Hudobná výchova detí stredného školského veku by mala nadväzovať na hudobnú výchovu detí mladšieho školského veku a tak opätovne rozvíjať hudobný potenciál detí na vyššej cyklickej úrovni.

Zrením osobnosti dieťaťa v ontogenetickom a sociálnom zmysle zreje aj jeho hudobný potenciál. V hudobných aktivitách je tento jav hmatateľný rozvíjajúcou sa schopnosťou existovať v rytmickom pulze hudby. Tento moment umožňuje učiteľovi pracovať diferencovanejšie s hudobnými činnosťami. Recitáciou, agogikou reči, spevom, pohybom a nástrojovou hrou reprodukovujú dvojdobý a trojdobý takt. Pri hudobno-pohybových hrách žiaci smerujú k improvizovanému a spontánnemu rytmickému prejavu.

Ťažiskom hudobno-výchovného procesu vo štvrtom až šiestom ročníku primárneho vzdelávania by malo byť muzikovanie a to prostredníctvom vokálnych, pohybových a interpretačných činností na ľahkoovládateľných nástrojoch.

V rozvíjaní **vokálno-tvorivých schopností detí** sa v zmysle Orffovej Elementárnej hudobnej výchovy osvedčuje pokus o *komunikáciu spevom* učiteľa so žiakmi a to prostredníctvom rôznych vokálnych hier: hry na ozvenu, reťazovej hry, rytmizácie a melodizácie rečňovaniek, hudobný dialóg „máme, nemáme“, „lieta, nelieta“ a i. Jednotlivé hudobné hry modifikujeme do rôznej dynamiky, tempa, rytmu, výškového pohybu jednoduchej melódie a zároveň rozvíjame pamäťové schopnosti.

Pôvodný repertoár najmä ľudových detských piesní a piesní pre deti je vhodné rozšíriť o piesne primerané strednému školskému veku.

Pri spievaní piesní sa akcentuje dôraz na postupné zdokonaľovanie hlasových možností. Jedná sa o rozvoj speváckych schopností, zručností a návykov. Predovšetkým sa to týka správneho postoja pri speve, pravidelného dýchania, tvorenia spevného, zvučného tónu a správnej artikulácie a čistej intonácii. Dôraz sa kladie aj na rytmicky správnu deklamáciu piesne, spev s mäkkým nasadením tónu vo vystupňovanej dynamike. Od počiatku vedíme žiakov k tomu, aby začali spievať na pokyn pedagóga a vždy podľa udaného tónu, ktorý je však v súlade s ich hlasovou polohou. Postupne učíme reagovať na tzv. metaznaky a dirigentské gestá (taktovanie), ktoré pomáhajú zjednocovať v presných nástupoch a ukončeníach piesní spievajúcich žiakov.

Veľký význam pri osvojení speváckych návykov zohráva osobný príklad pedagóga, ktorého prejavy deti odpozorujú a spontánne napodobňujú.

V ľudových **hudobno-pohybových hrách** žiaci uplatňujú a rozvíjajú základné hudobno-rytmické prvky pomocou hry na telo a napodobňujú pohyby pri známych pracovných činnostiach („Čížiček, čížiček“, „Hlava, ramená“, „My sme muzikanti“), osvojujú si základné kroky ľudových tancov (jednokročka, dvojkročka, karička, čardáš, odzemok).

Pohybom sa žiaci učia vyjadriť rozličné hudobné kontrasty, pre väčšiu názornosť uvádzame niekoľko príkladov: pomaly – rýchlo cez chôdzu – beh, silno – slabo je možné predviesť cez hru na ozvenu, veľké a malé kruhy rukami môžeme využiť pri spievaní piesne „Lietala si lastovička“, kde je snahou vnímanie plynulosti v hudbe,

staccato t.j. krátke úsečné noty žiaci môžu vyjadriť poskokmi na pieseň „Skáče žaba po blate.“

Cez rôzne asociácie poukážeme na kontrast vysoko – nízko. Smerovanie melódie nahor a nadol vyjadríme „vztykom a drepom“ prostredníctvom piesne „pôjdeme my do hájička.“

Vhodnými didaktickými pomôckami sú **hudobné nástroje Orffovho inštrumentária**. Okrem uvedených ľahkoovládateľných hudobných nástrojov Krušinská (2009, s. 40) poukazuje aj na ľahkoovládateľné slovenské ľudové nástroje a hračky.

Podľa Orffovho Schulwerku (1964) pre rozvíjanie zvukovej dimenzie hudby je možné postupne rozvíjať kolektívne muzicírovanie s použitím ľahkoovládateľných nástrojov. Takéto tvorivé muzicírovanie s využitím prvkov elementárnej improvizácie detí, pri ktorej každý žiak hrá podľa svojich schopností a zručností vychádza z krátkych slovných celkov.

Prostredníctvom využitia hudobných nástrojov sa žiaci učia rozlišovať melódiu a sprievod. Sprievody majú spočiatku podobu ostináta t.j. stále opakujúceho motívu. Ostinátny sprievod možno hrať aj na melodickom nástroji metalofóne alebo xylofóne, na ktorom stačí využiť dva až tri tóny rôznej výšky tak, aby plnili funkciu harmonického sprievodu.

Spev piesní obohacujú inštrumentálnym sprievodom, predohrou a dohrou, ktoré tvoria pomocou ostinátnych motívov.

Skvalitniť proces osvojovania melódie pomáha znalosť notového písma. **Osvojovanie notového písma** vyžaduje sústavnosť a systematický prístup. Mal by súvisieť s postupným oboznamovaním sa s prvkami hudobnej reči. U mladších žiakov je možné poznávanie nôt odvodiť od vizuálnych znakov farebnej partitúry. Je veľkou výhodou, ak má učiteľ k dispozícii melodické nástroje (xylofón, metalofón, zvonkohru) farebne označené, prípadne je možné v súlade s materiálom konkrétnej piesne vybrať z nástrojov jednotlivé kamene a ponechať deťom pre hru iba niektoré z nich.

Od štvrtého ročníka špeciálnych základných škôl sa môžu žiaci oboznamovať s tónovými vzťahmi pomocou grafických znakov vychádzajúcich z motivácie, a to najmä z námetov piesní a skladieb napr. vyobrazením kukučky, húsky, slniečka, kvetinky a pod. Neskôr vyobrazenia jednotlivých námetov vymeníme za noty. V šiestom ročníku sa žiaci oboznamujú s notami, taktovými čiarami, husľovým kľúčom. Pri osvojovaní jednoduchých piesní imitačnou metódou sa opierajú o zrkovú orientáciu v notovom zápise.

Súčasťou obsahu hudobnej výchovy v období stredného školského veku je **hudobná recepcia**. Dôležitou podmienkou je vhodný výber a usporiadanie skladieb na počúvanie. Spočiatku to budú skladby inštrumentálneho alebo vokálneho charakteru malého rozsah zo žánru vážnej ale aj populárnej hudby a to nasledovné hudobné druhy: piesne, programové skladby, tanečná hudba, pochod, uspávanka, lyrická skladba, ale aj hudobné ukážky z filmovej a scénickej tvorby známych z médií.

Žiaci si zvykajú sústredene počúvať a zameriavať pozornosť na niektorý pre skladbu charakteristický hudobno-výrazový prvok, napr. výrazný rytmus, melódia a pod. Zároveň si všímajú charakter počúvanej skladby alebo piesne, či je veselá, smutná, žartovná, rázna, slávnostná a i. Prostredníctvom počúvania hudby sa oboznamujú so zvukom neskôr aj so spôsobom hry na jednotlivých hudobných nástrojoch, nástrojových skupín. V šiestom ročníku rozlišujú zvuk symfonického orchestra a detského zboru. V tesnom spojení s osvojovanými skladbami získavajú prvé informácie o významných európskych ale aj domácich hudobných skladateľoch.

Formy a spôsoby reprodukcie skladby môžu byť rozličné. Esteticky najúčinnější je spev alebo hra na hud. nástroji v živej interpretácii. Odporúčame preto pravidelnú účasť na *výchovných koncertoch*. Väčšinou sú hudobné predstavenia interaktívne, na ktorých sa detské publikum spolupodieľa na predstavení a zároveň sa tak môže socializovať v rámci komunity.

Pri počúvaní skladieb využívame *reprodukovanú hudbu*, ktorú žiaci počúvajú a prípadne sledujú prostredníctvom CD a DVD prehrávača, a počítačovej techniky na frekventovaných hudobných vyhľadávačoch.

Ako uvádza Langsteinová (2000) v tomto vekovom období je pre žiakov prítiažlivá tvorba hudobno-dramatických celkov. Deťom vytvárame taký priestor, aby sa na tvorbe mohli zúčastňovať. Žiaci s pomocou učiteľa vyhľadávajú námety príbehov, spracúvajú scenár, tvoria kostýmy, kulisy, choreografiu k tancu, vyberajú hudbu k deju a tancom. Divadlo, ak je realizované s vedomím jeho budúcej verejnej prezentácie, je pre deti veľkou motiváciou k intenzívnemu rozvíjaniu speváckych, inštrumentálnych, tanečných, hereckých, výtvarných a ďalších schopností. Učiteľ je hlavný poradca a pomocník.

Prirodzene, je nutné vyhradiť pre tento cieľ viac času a hodiny rôznym spôsobom štruktúrovať. Podľa potreby sa stanovuje fáza individuálnej činnosti určená pre vyhľadávanie informácií, individuálny nácvik (spevu, tanca, hry na nástroji a pod.), fáza kolektívnej činnosti pre spoločnú tvorbu a fáza výkladu učiteľa, kde učiteľ naviguje žiakov v ich činnostiach. Vždy je však potrebné rešpektovať vlastné tempo žiaka, vytvoriť priestor pre oddych, uvoľnenie a opätovné aktivizovanie síl.

Hudobná výchova pre 7.-9. ročník

Činnostný a procesuálny charakter výchovy k hudbe sa rozvíja v staršom školskom veku rôznymi metódami a formami práce integratívneho charakteru. Okrem už vyššie spomínaných hudobnodramatických činností je osvedčenou metódou projektová metóda, v ktorej žiaci získavajú poznatky na základe vlastných skúseností v samostatnej činnosti. Projekty majú podobu integrovaných tém, pri ktorých sa využívajú informácie z rôznych predmetov uplatňujúc medzipredmetové vzťahy. Na základe zadanej témy žiaci vyhľadávajú informácie napr. o živote a tvorbe hudobných skladateľoch, o rôznych hudobno-kultúrnych, folklórnych podujatiach, festivaloch. Svoje poznatky z umenia spájajú s poznatkami z iných oblastí. Takto zamerané vzdelávanie posilňuje motiváciu a schopnosť kooperácie žiakov, ale vďaka interdisciplinárnemu charakteru sú nadobudnuté vedomosti žiakov včlenené do širších súvislostí.

V kontexte realizácie projektu sa stále častejšie uplatňuje multimediálne metóda, t.j. implementovanie informačných a komunikačných technológií prinášajúcich možnosť vyhľadávania informácií online, práce s multimediálnymi, notačnými programami v hudobnej výchove.

Z hudobných aktivít (vokálno-intonačných, recepčných, inštrumentálnych, pohybových, dramatických) sa výraznejšie osamostatňujú **hudobno-recepčné činnosti**. Tieto aktivity – v predchádzajúcich stupňoch vzdelávania prirodzene integrované s inými hudobnými činnosťami – sú spojené vo vyšších ročníkoch s osvojovaním si poznatkov o najrôznejších podobách a premenách hudby v jej historických a súčasných štýloch, žánroch, hudobných druhoch a formách.

Podľa Krušínskej (2009, s. 46) by sme mali viesť žiakov k aktívnemu počúvaniu rôznych hudobných žánrov, k schopnosti rozlišovať, selektovať a hodnotiť z hudobného hľadiska, interpretačného, z hľadiska širšieho spoločenského kontextu vzniku a existencie skladby. Cez dôraz na samostatný prístup a tvorbu môže pedagóg získať spätnú väzbu o nadobudnutých zručnostiach a poznatkoch žiaka a naviac, nahliadnuť

do sveta mladého človeka, v ktorom žije. Žiaci zároveň nadobúdajú hudobné a estetické skúsenosti, osvojujú si hudobno-kultúrne a posluchácke návyky. Keďže systematický kontakt s hudbou končí na špeciálnej základnej škole, hudobná výchova by mala mať v období staršieho školského veku uzatvárajúci a zjednocujúci charakter.

Inštrukčné médiá na hodinách hudobnej výchovy

Bajo, Vašek (1994) uvádza, že vyučovací proces žiakov s mentálnym postihnutím možno označiť ako zložitú multifaktoriálne podmienenú dynamickú interakciu medzi učiteľom a žiakom. Proces sa realizuje prostredníctvom informačného kolobehu. Učiteľ sprostredkuje informácie kanálom priamej väzby žiakovi, ktorý tieto prijíma a za priaznivých podmienok ich transformuje vo svojom vedomí na poznatky. Sprostredkovanie informácií vo vyučovacom procese sa spravidla realizuje nasledovnými formami:

- slovné sprostredkovanie,
- nonverbálne sprostredkovanie,
- sprostredkovanie pohybom, mimikou, posunkom,
- sprostredkovanie inštrukčnými médiami,
- sprostredkovanie kombináciou uvedených foriem.

Inštrukčné médiá sú nositeľmi informácií. Pri vyučovaní žiakov s mentálnym postihnutím majú mimoriadny význam, nakoľko konkretizujú informácie do skutočnej alebo do takej podoby, ktorá je pre nich pochopiteľná (tamtiež).

Ako píše (Valenta, 2007), didaktické pomôcky sa v minulosti považovali za pomocné až podradné prostriedky vyučovacieho procesu, dnes sú však vnímané na rovnakej úrovni s ostatnými prostriedkami. Dôvodom ich rehabilitácie je aj ich vzťah k didaktickým zásadám, ktoré výrazným spôsobom pomáhajú naplňať.

Vančová (2010) podotýka, že špeciálne pomôcky, materiálne a technické prostriedky a celkové materiálne a pomôckové zabezpečenie zohrávajú nemalú úlohu v edukácii mentálne postihnutých. S ohľadom na osobitosti psychických procesov a učenia mentálne postihnutých je len ťažko predstaviteľná realizácia edukácie bez týchto prostriedkov.

Kvalitu a modernizáciu hudobnej výchovy ovplyvňujú okrem obsahu v značnej miere moderné vyučovacie prostriedky, pomôcky, technika a tvorivá osobnosť učiteľa, píše (Baranová, 2001).

(Machala 1993, citovaný podľa Valentu, 2007) uvádza komplexnú klasifikáciu materiálnych didaktických prostriedkov:

1. Učebné pomôcky

- Originálne predmety a reálne skutočnosti (prírodniny – pôvodné aj upravené, výrobky, javy a deje - chemické, biologické).
- Zobrazenie a znázornenie predmetov a skutočností (modely, mapy, obrazy, fotografie, zvukové záznamy).
- Textové pomôcky (učebnice, atlasy, pracovné zošity...).

- Programy prezentované didaktickou technikou (televízne, programy pre počítače).

II. Technické výukové prostriedky

- Auditívna technika (magnetofóny, CD prehrávače...).
- Vizuálna technika (dataprojektory).
- Audiovizuálna technika (videorekordéry, DVD prehrávače, počítačové multimediálne systémy).
- Technika riadiaca a hodnotiaca (výukové počítačové systémy).

III. Organizačná a reprografická technika

(kopírovacie stroje, počítače, počítačová sieť...).

IV. Vyučovacie priestory a ich vybavenie

(odborné učebne, počítačové učebne, dielne, telocvičňa, terapeutické miestnosti).

V. Vybavenie učiteľa a žiaka

(písacie potreby, pracovný úbor, notebooky...).

Práve na hodinách hudobnej výchovy môže učiteľ vo veľkej miere tvorivo a kreatívne využívať všetky dostupné inštrukčné médiá. Hudobné nástroje (klavír, keyboard, gitara, flauta), Orffov inštrumentár, audio nahrávky, filmy, to všetko prispieva k rozvoju hudobnosti žiaka, pestuje kladný vzťah k umeniu a v neposlednom rade sa hudobno-výchovný proces stáva variabilnejší, zaujímavejší.

Multimediálne edukačné CD *Pesničkovo*, výsledný produkt našej diplomovej práce, je didaktickou pomôckou ktorá spĺňa všetky požiadavky modernej doby.

Modernizácia škôl implementáciou informačných a komunikačných technológií

Slovné spojenie informačné a komunikačné technológie vzniklo prekladom anglického ICT – information and communication technology. Skratkou IKT označujeme široký súbor prostriedkov, postupov a znalostí používaných na spracúvanie a komunikáciu informácií. V oblasti vzdelávania máme špeciálne na mysli výpočtové a komunikačné prostriedky, postupy a informačné zdroje, ktoré rôznymi spôsobmi podporujú výučbu, poznávací proces a ďalšie vzdelávacie aktivity uvádza (Brestenská, et al. 2010).

Používanie moderných technológií v každodennom živote, ich neustále skvalitňovanie a zvyšovanie dostupnosti, vytvára prirodzenú potrebu na integráciu IKT do edukačného procesu. S používaním moderných prostriedkov vo vzdelávaní sa nám súčasne otvárajú aj nové možnosti v oblasti využívania moderných vyučovacích metód, foriem, zmeny obsahu vzdelávania a celkového chápania procesu osvojovania poznatkov a získavania zručností uvádza (Adámek, et al. 2009).

Turek (2004) konštatuje, že pri určovaní cieľov výchovy a vzdelávania je potrebné rešpektovať zmeny, ktoré vo vývoji spoločnosti prebiehajú alebo sa predpokladajú. Jednou z nich je aj explózia informácií a rýchle tempo inovácií. IKT prenikli do všetkých sfér života ľudí. V značnej miere ovplyvnili aj pedagogický proces, a to vo všetkých jeho oblastiach.

Neintegrovat' informačno-komunikačné prostriedky do výchovno-vzdelávacieho procesu by znamenalo prehľbovať priepasť medzi školou a reálnym životom, a teda ďalej znižovať motiváciu žiakov. Učiteľia by mali postupne prekonávať svoje obavy a

integrvať IKT do vyučovania tak, aby pre žiakov vytvárali produktívne príležitosti na podporu ich poznávacieho procesu uvádza (Brestenská, et al. 2010).

IKT podporujú nové formy vzdelávania a môžu prispieť k rozvoju celoživotného vzdelávania, ktoré je nevyhnutné pre neustále obnovovanie a získavanie potrebných znalostí a zručností pre život v digitálnom svete. Prítomnosť IKT však nezaručuje automaticky rozvoj želaných kompetencií. Znamená len príležitosť vylepšiť pomocou IKT učenie sa a myslenie rôznymi spôsobmi (tamtiež).

Podpora rôznych spôsobov vnímania s IKT		
Sluch	Zrak	Pohyb
diskusia prednáška podcast audio multimédiá	fotografie televízia virtuálna realita multimédiá	virtuálna realita multimédiá

Tab. 2 Podpora rôznych spôsobov vnímania s IKT

V súčasnom období prebiehal celonárodný projekt s názvom Modernizácia vzdelávacieho procesu na základných školách a Modernizácia vzdelávacieho procesu na stredných školách v súlade s Operačným programom Vzdelávanie Ministerstva školstva Slovenskej republiky. Projekty boli realizované v časovom rozpätí rokov 2009 až 2013 a boli spolufinancované zo zdrojov Európskej únie. Projekty inovujú a modernizujú obsah, metódy a výstupy vyučovacieho procesu, zvyšujú kvalifikovanosť a digitálnu gramotnosť pedagógov. Do projektu sa mohli zapojiť aj špeciálni pedagógovia, učitelia, špeciálnych základných škôl. Okrem poskytovaného vzdelávania v oblasti IKT získali pre kmeňovú školu aj digitálne prostriedky ako projektor, notebook, ale aj PC na vytvorenie počítačovej triedy.

Je dôležité spomenúť aj jeden z prvých projektov realizovaných na Slovensku, ktorý výrazným spôsobom odštartoval modernizáciu škôl implementáciou IKT do edukačného procesu, vybudovaním hardvérovej štruktúry či vzdelávaním učiteľov v danej oblasti. Ide o projekt Infovek, ktorého realizácia sa začala v roku 1999.

Projekt pozitívne ovplyvnil proces implementácie IKT aj do špeciálnej edukácie v SR konštatuje (Gregušová, 2007). Autorka ďalej uvádza, že vďaka projektu má už takmer každá ZŠ počítačovú učebňu a ani špeciálne základné školy nezaostali a prostredníctvom uvedeného projektu viaceré z nich získali PC výbavu.

V súčasnom procese transformácie školy, ako konštatuje (Brestenská, et al. 2010), pozorujeme, ako sa menia aj úlohy učebníc a spôsoby, akými sa žiakom prezentuje kurikulárny obsah. Digitálny obsah predstavuje v súčasnosti najprogressívnejšiu formu sprostredkovania učebného materiálu, pretože konštruktívne využíva potenciál IKT na podporu učenia sa. Prináša so sebou aj problémy a riziká, ktorých si pedagógovia musia byť vedomí:

- zostavovať z obsahu vzdelávacieho portálu vyučovaciu hodinu alebo dlhší tematický celok je časovo veľmi náročný proces,

- digitálny obsah býva často prístupný iba v cudzom jazyku, teda môžeme naraziť na jazykovú, prípadne kultúrnu bariéru,
- kvalitný digitálny obsah, podobne ako softvér, môže byť veľmi drahý.

Z vyššie uvedeného môžeme konštatovať, že práve nami navrhnutý produkt eliminuje tieto problémy a riziká.

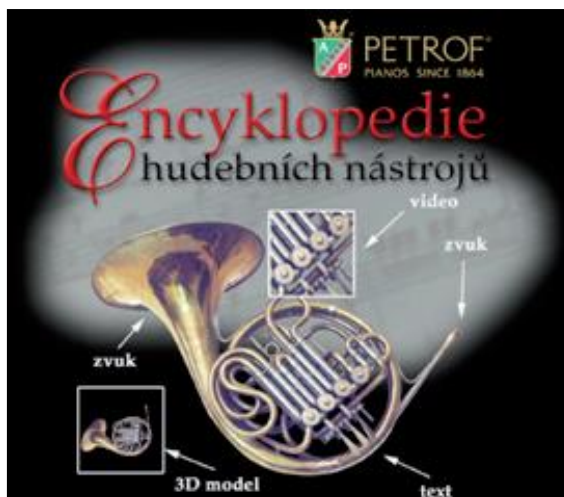
Efektivita používania IKT vo vyučovacom procese závisí okrem iného aj na didaktickom umení učiteľa, na jeho doterajšej práci s celým komplexom vyučovacích prostriedkov, na jeho celkovom postoji k využívaniu IKT v edukačnom procese, konštatuje (Vališová, et al. 2011).

Edukačné softvéry na hodinách hudobnej výchovy

Edukačný softvér, ako uvádza (Brestenská, 2010), je jednou z foriem učebných materiálov inštalovaných priamo v počítačoch, na CD, DVD nosičoch alebo sa spúšťa ako webová aplikácia. Za edukačný softvér sa považuje taký softvérový prostriedok, ktorý sa cielavedome používa na podporu učenia a učenia sa. Softvér sa teda stáva edukačným nielen zámerom, ktorý mali jeho autori pri vývoji, ale aj spôsobom, akým sa používa v poznávacom procese. Takýto softvér by mal:

- mať primerané používateľské prostredie – primerané veku adresáta a účelu používania, t.j. dodržiavať princíp primeranosti,
- produktívne využívať možnosti vizualizácie,
- byť interaktívny
- podporovať náš didaktický zámer, poskytovať spätnú väzbu,
- podporovať rozmanitosť, pestrosť a atraktivnosť aktivít,
- byť koncentrovaný na danú tému a daný účel.

Uvádzame niekoľko edukačných softvérov podľa Mýtnika (2013), ktoré môžeme využiť na hodinách hudobnej výchovy v SZŠ. Niektoré edukačné softvéry boli distribuované do škôl práve vďaka projektu Infovek. Považujeme za dôležité upozorniť na fakt, že niektoré edukačné softvéry používané žiakmi so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami je potrebné modifikovať.

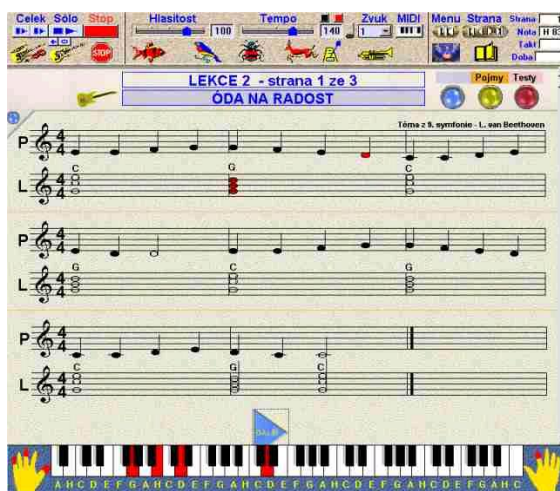
Encyklopédia hudobných nástrojov. (Edu-balíček Infoveku)

CD-ROM obsahuje prehľad hudobných nástrojov zoradených podľa kategórií. Na CD sú okrem textu aj zvukové ukážky a niekoľko video ukážok, 3D zobrazenia hudobných nástrojov. Text na CD je v češtine, rovnako ako zvukový komentár k nástrojom.

Svet hudby

CD-ROM, na ktorom sa nachádza množstvo hudobného softvéru, pomocou ktorého sa môžete zahrať spolu so svojimi žiakmi na hudobných skladateľov, hudobných technikov. Nachádza sa tu aj softvér, pomocou ktorého je možné naučiť sa čítať aj písať noty, programy, ktoré naučia notám rozumieť. Sú tu aj programy, ktoré naučia napríklad porozumieť gitarovým akordom. Ide o voľne šíriteľný softvér. Mnoho programov je v plných verziách. Na CD-ROM sa nachádzajú aj zvuky a ukážky v najrôznejších formátoch.

Zábavný učiteľ hudby. (Edu-balíček Infoveku)

Časť skladateľ dovoľí zahrať sa na hudobného skladateľa so zápisom do notovej osnovy, zápisu textu a následné prehrávanie skladby už aj počas komponovania. Časť učiteľ obsahuje 9 interaktívnych lekcí s teóriou hudby a možnosťou preskúšania niektorých vedomostí, spevník, ktorý sa skladá z pesničiek rôznych žánrov (od detských pesničiek po klasické melódie) s doprovodom. Ďalej sa tu nachádza 65 krátkych zvukových ukážok s notovým záznamom, 5500 nôt a 150 minút hudby.

Skladatelia svetovej hudby. (Edu-balíček Infoveku)

CD-ROM obsahuje portréty a informácie o živote a diele skladateľov svetovej hudby, 160 hudobných pojmov a hudobné ukážky ku každému skladateľovi. Súčasťou je aj vedomostný test a test z hudobných ukážok.

(<http://www.infovek.sk/predmety/hudvych/html/mater.html#CD-ROM>)

Učiteľ pri príprave na hodinu hudobnej výchovy alebo priamo na hodine (ak mu to umožňujú technické podmienky), môže využívať informácie priamo on-line cez internet prostredníctvom web stránok. Uvádzame niektoré z nich:

<http://www.infovek.sk/predmety/hudvych/index.html>

<http://www.akordytexty.sk/>

<http://hudba.zoznam.sk/akordy/>

<http://www.supermusic.sk/>

<http://www.youtube.com/?gl=CZ&hl=cs>

Záverom tejto kapitoly chceme opísať dôvody, ako ich vníma (Brestenská, 2010), ktoré bránia učiteľom produktívne, efektívne a atraktívne využívať pedagogický softvér v každodennej výučbe:

- cenová a licenčná politika – kvalitný edukačný softvér je zvyčajne veľmi drahý,
- jazyková bariéra – len málokedy je možné takýto softvér lokalizovať do slovenčiny, čo spôsobuje veľké problémy učiteľom a žiakom,
- nezáujem producentov – vývoj edukačného softvéru je pre malú krajinu komerčne nezaujímavý,
- učitelia a manažéri školskej politiky nevidia potenciál tejto formy IKT pre podporu učenia sa,
- ovládať a vedieť ho používať je náročné,
- skoro vôbec sa nepoužíva v univerzitnej príprave budúcich učiteľov.

Záver

Reforma vo vzdelávaní umožňuje uskutočniť inovatívny zásah v špeciálnej hudobnej edukácii a to na základe dvojúrovňového modelu tvorby vzdelávacích programov. Predložený koncept hudobnej výchovy na špeciálnych školách má ambíciu pomenovať charakteristické línie hudobnej edukácie v oblasti cieľov, metód, obsahu pre tvorbu vlastných hudobno výchovných programov.

PodĎakovanie

Príspevok prezentuje čiastkové výsledky projektu VEGA: 1/0789/14 Determinanty a odchýlky vývinu detí školského veku so zdravotným postihnutím v oblasti somatopatologickej, psychoedukačnej, komunikačnej a sociálnej.

Literatúra

ADÁMEK, R. a kol. 2009. Digitálna gramotnosť učiteľa. 1. vyd. Košice: UIPŠ v súčinnosti s elfa, s.r.o., 2009. 77 s. ISBN 978-80-8086-119-3.

BAJO, I - VAŠEK, Š. 1994. Pedagogika mentálne postihnutých. Bratislava : Sapiencia, 1994, 240 s. ISBN 80-967180-1-0.

- BALCÁROVÁ, B. 2004. Alfa didaktiky hudobnej výchovy. 1. vydanie. Prešov: Súzvuk, 2004, 331 s. ISBN 80-89188-00-1.
- BLAŽEKOVÁ, M. *Pedagogické princípy Schulwerku C. Orffa a G. Keetman..* In: Etnopedagogické a muzikoterapeutické paradigmy v hudobnej pedagogike. Ružomberok: PF KU, 2009. ISBN 978-80-8084-441-7.
- BRESTENSKÁ, B. a kol. 2010. Premena školy s využitím informačných technológií. 1. vyd. Košice : elfa, s.r.o., 2010. 163 s. ISBN 978-80-8086-143-8.
- GREGUŠOVÁ, H. 2007. Aktuálny stav a perspektíva využívania informačných a komunikačných technológií v špeciálnej edukácii na Slovensku. In GREGUŠOVÁ, H. – LOPUCHOVÁ, J. *Niektoré technické inovácie v špeciálnej pedagogike*. Bratislava: 2007. s.8 – 21. ISBN 978-80-89229-10-9.
- KOPINOVÁ, Ľ.: *Metodika hudobnej výchovy*. Bratislava: SPN, 2003.
- KRBAŤA, P., KRUŠINSKÁ, M. *Psychológia hudby (nielen) pre hudobníkov*. Prešov: Matúš, 1994. 229 - 232 s. ISBN 978-80-969808-6-4.
- KRUŠINSKÁ, M. ZELEIOVÁ, J. *Hudobno-výchovné a hudobno-terapeutické moduly*. Ružomberok: KU, 2011. ISBN 978-80-8084-765-4.
- KRUŠINSKÁ, M. 2009. *Výchova k hudbe v škole Márie Montessoriovej*. Ružomberok: PF KU. ISBN 978-80-8084-427-1.
- LANGSTEINOVÁ, E. FELIX, B. *Metodická príručka k učebnici hudobná výchova*. Bratislava: SPN, 2000. 5 s. ISBN 80-08-02979.
- MÁTEJOVÁ, Z., MAŠURA, S. *Muzikoterapia v špeciálnej a liečebnej pedagogike*. Bratislava: SPN, 1992. 53 - 60 s. ISBN 80-08-00315-4.
- MÝTNIK, R. Hudobná výchova a možnosti využitia IKT . In: *Výchovná a komplexná rehabilitácia postihnutých v ponímaní špeciálnej pedagogiky*. Bratislava: IRIS, 2013. ISBN: 978-80-89256-93-8
- NORDOFF, P., ROBBINS, C. *Music Therapy in Special Education*. Inc. Sant Louis: MMB Music, 2003. 9781891278457.
- ORFF, C. *Das Schulwerk*. Mainz: Schott, 1964. 9783621271103.
- OSVALDOVÁ, M. *Inovatívne intervenčné postupy v špeciálnej hudobnej pedagogike detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami raného a predškolského veku*. In: *Špeciálna pedagogika na Slovensku v kontexte rokov 1967-2012*. Bratislava: PF UK, 2012. ISBN 978-80-89256-94-5.
- OSVALDOVÁ, M. *Skvalitňovanie rečových a vokálno-technických spôsobilostí jednotlivcov s detskou mozgovou obrnou prostredníctvom hlasových cvičení*. In: *Špeciálna pedagogika na Slovensku v kontexte rokov 1967-2012*. Bratislava: PF UK, 2012. ISBN 978-80-89256-94-5.
- OSVALDOVÁ, M. *Hudobná výchova v špeciálnej pedagogike. Tradícia a súčasnosť*. In: *Výchovná a komplexná rehabilitácia postihnutých v ponímaní špeciálnej pedagogiky*. Bratislava: PF UK, 2013. ISBN 978-80-89256-93-8.
- PROCHÁZKOVÁ, M. *Skvalitňovanie vokálno-technických spôsobilostí študentov predškolskej a elementárnej pedagogiky prostredníctvom hlasových cvičení*. In: *Etnopedagogické a muzikoterapeutické paradigmy v hudobnej pedagogike*. Ružomberok: KU 2007. ISBN 978-80-8084-441-7.
- SEDLÁK, F.: *Didaktika hudební výchovy I*. Praha: SPN, 1989. ISBN 14-440-88.
- ŠIMANOVSKÝ, Z. 2011. *Hry s hudbou a techniky muzikoterapie v výchově, sociální práci a klinické praxi*. Praha: Portál, 2011. 246 s. ISBN 80-7178-557-1.
- TICHÁ, A. 2007. *Učíme deti spievať. Hlasová výchova pomocou hier pre deti od 5 do 11 rokov*. Praha: Portál, 2005. 978-80-7290-38-4.

- TUREK, I. 2004. Inovácie v didaktike. 1. vyd. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum, 2004. 358 s. ISBN 80-8052-188-3.
- VALENTA, M.- MULLER, O. 2007. Psychopedie. Teoretické základy a metodika. Praha: Parta, 2007, 378 s. ISBN 978- 80-7320-099-2.
- VALIŠOVÁ, A.- KASÍKOVÁ, H. 2011. Pedagogika pro učitele (2. vydanie). Praha: Grada, 2011, 456 s. ISBN 978-80-247-3357-9.
- VANČOVÁ, A. a kol. *Edukácia mentálne postihnutých. Špeciálne metodiky predmetov špeciálnej základnej školy*. Bratislava: IRIS, 2010. ISBN 978-80-89256-53-2.
- VANČOVÁ, A. *Základy pedagogiky mentálne postihnutých*. Bratislava: Sapiaientia, 2005. ISBN 80-968797-6-6.
- VAŠEK, Š. 2011. *Základy špeciálnej pedagogiky*. 5. doplnené vydanie. Bratislava : Sapiaientia. 2011. 228 s. ISBN 978-80-89229-21-5.
- ZELEIOVÁ, J. 2007. Muzikoterapie. Praha: Portál, 2007, 254 s. ISBN 978-80-7367-2379.
- Vzdelávací program pre deti s mentálnym postihnutím ISCED 1 –primárne vzdelávanie (A,B,C variant). Vzdelávací program ako súčasť štátneho vzdelávacieho programu*. Bratislava, ŠPÚ a MŠ SR 2009.
- Zákon č. 245/ 2008 Z.z., z 22. mája 2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

<http://www.infovek.sk/predmety/hudvych/html/mater.html#CD-ROM>

Adresa autorky

PaedDr. Margaréta Osvaldová, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave
Pedagogická fakulta
Katedra špeciálnej pedagogiky
Račianska 59, 813 34 Bratislava
e-mail: osvaldova@fedu.uniba.sk